

УДК 378.22.013.04

О.В. МАМОН

Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка, Полтава

САМООЦІНКА В ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ: АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРИ І ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ

В статті проаналізовані різні підходи до вивчення поняття самооцінки, виділені означення самооцінки і професійно-педагогічної самооцінки, розглянуті аспекти і структура самооцінки, а також складові процесу формування самооцінки.

Ключові слова: педагогічна майстерність, самоорганізація, самооцінка, професійно-педагогічна самооцінка, аспекти і структура самооцінки.

Постановка проблеми. Останнім часом істотно змінилися вимоги до рівня професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах, мета, зміст сучасної освіти, що сформульовано в Державній національній програмі «Освіта» (Україна, XXI століття) і Законі України «Про освіту». Якісне перетворення системи підготовки фахівців в сучасній вищій школі спрямоване на перехід від екстенсивно-інформативного до інтенсивно-фундаментального навчання при істотній активізації свідомої і самостійної пізнавальної діяльності студентів. При цьому основою освітнього процесу є усвідомлення кожним студентом цілей вивчення навчального матеріалу, форм і методів своєї навчальної діяльності, умов контролю успішності процесу навчання і звітності про його результати. Помітно збільшується ступінь самостійності й відповідальності студентів за результати своєї навчальної діяльності. Іншими словами, освітній процес у вищих навчальних закладах переорієнтовується на перетворення студентів з об'єктів навчання на активних і свідомих суб'єктів навчальної діяльності, на оновлення науково-методичного забезпечення процесу підготовки фахівців у вузах, на оптимізацію й активізацію саморегулюючої творчої навчальної діяльності студентів.

Зараз відбувається модернізація вітчизняної системи професійної освіти майбутніх учителів, її докорінне реформування, що базується на підготовці творчої особистості, створенні реальних умов для підвищення її інтелектуального, культурного, професійного потенціалу, стимулюванні прагнення до самореалізації.

В наш час зростають вимоги до педагогічної майстерності вчителя, його професіоналізму та особистісних якостей. На переконання А.С. Макаренка, оволодіти педагогічною майстерністю може кожен педагог за умови цілеспрямованої роботи над собою. Проте не кожен досвід стає джерелом професійної майстерності. Таким джерелом є лише педагогічна діяльність, осмислена з точки зору суті, цілей і технологій.

Дослідники педагогіки тлумачать педагогічну майстерність як найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в «синтезі наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва і особистих якостей учителя», комплекс властивостей особистості педагога, що забезпечує високий рівень самоорганізації педагогічної діяльності.

На думку вчених, основними проблемами, з якими зустрічатимуться вчителі у цьому тисячолітті, є:

- постійне ускладнення змісту освіти, гарантування високого рівня освітніх стандартів;
- самостійна постановка і вирішення творчих та дослідницьких завдань;
- ускладнення проблем виховання;

- безперервне оволодіння прогресивними технологіями навчання і виховання, новими досягненнями вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- розв'язання складних професійно-педагогічних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок із таких суміжних з педагогікою наук, як філософія, психологія, медицина, релігієзнавство, економіка, правознавство, кібернетика та ін.;
- робота в єдиному інформаційному середовищі, що передбачає раціональне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі.

К.Д. Ушинський писав: «Учитель живе доти, доки вчиться, як тільки він перестає вчитися, в ньому вмирає вчитель». Отже, кожен педагог, прагнучи досягти професійної досконалості, має здобувати професійні вміння, оволодівати сучасним інструментарієм навчання і виховання особистості, а для цього він повинен постійно вдосконалюватися та поповнювати той багаж знань, який він отримав в навчальному закладі, тому що кожного року в його учнів поглиблюється і навіть змінюється уявлення про навколишній світ, збільшуються потреби в навчанні відповідно до нових досягнень та відкриттів людства. У наш час, бути професійним педагогом означає постійно бути педагогом-початківцем. Здібності до самоосвіти не формуються разом з дипломом педагогічного вузу. Ця здатність визначається психологічними та інтелектуальними показниками кожного окремого вчителя і виробляється в процесі роботи з джерелами інформації, моніторингу своєї діяльності і діяльності колег, аналізу, самоаналізу та самооцінки. Важливо виявити здатність учителя до самоаналізу й самооцінки діяльності, оскільки від цього залежить ріст його педагогічної майстерності, ставлення до критики на свою адресу, вимогливість у своїй роботі.

Оснoву професійної компетентності педагога складає його практична готовність до самоорганізації своєї діяльності, яка складається з умінь планувати свою діяльність, правильно розподіляти свій час і знаходити оптимальні способи її організації, умінь самоконтролю, самоаналізу й самооцінки її результатів.

Одними із центральних компонентів самоорганізації майбутніх учителів виступають самооцінні вміння й самооцінка. Самооцінка є одним з найважливіших показників професійної успішності, бо тільки за умови адекватної самооцінки молодий спеціаліст зможе працювати за моделлю «рівний - рівному» і здійснювати виховний вплив на учнів.

У цьому дослідженні більш детально зупинимось саме на понятті самооцінки.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що в психолого-педагогічних дослідженнях багато уваги було приділено розробці засад і підходів до формування самооцінних умінь особистості та зокрема вчителя: розкрито феномен і зміст самооцінки людини (Б.Г. Ананьєв, Р. Бернс, Л.І. Божович, Л.В. Бороздіна, У. Джемс, І.С. Кон, А.Г. Спіркін і ін.), виділено функції самооцінки (В.С. Агапов, А.В. Захарова, С.А. Курносова), у рамках проблеми професійної самосвідомості вчителя здійснено аналіз характеристик його професійної самооцінки (Л.М. Мітіна, В.В. Серіков та ін.).

Вивченням особливостей самооцінки і способів її формування у студентів займалися А.В. Захарова, Н.В. Кузьміна, В.Ф. Сафін. Дослідники відзначають, що процес формування самооцінки багато в чому сприяє сприйняттю себе як активного суб'єкта діяльності, починаючи з перших днів навчання у вузі. Від рівня сформованості самооцінки безпосередньо залежить ступінь продуктивності й самоефективності, що знайшло своє підтвердження в роботах Р. Бернса, Л.В. Бороздіної, А.І.Ліпкіної, О.А. Серебрякової.

Вивченню питань формування самооцінки в процесі включення суб'єкта в професійну діяльність присвячені роботи С.Х. Асадуліна, І.С. Кона, Н.В. Кузьміної, О.М. Матюшкіна, А.О. Реана, І.І. Чеснакової. Аналіз наукових джерел показує, що

автори єдині в розумінні того, що основним чинником, який забезпечує ступінь готовності випускника педагогічного вищого навчального закладу до здійснення педагогічної діяльності є сформованість таких інтегральних характеристик особи педагога: професійна самосвідомість, професійна рефлексія і професійна самооцінка.

Формулювання цілей статті. Аналіз підходів щодо визначення поняття «самооцінка»; уточнення теоретичних основ поняття «самооцінка» й «професійно-педагогічна самооцінка»; дослідження аспектів і структури самооцінки; виділення складових процесу формування самооцінки.

Виклад основного матеріалу. Самооцінка бере безпосередню участь у регуляції поведінки й діяльності людини, вона інтерпретується як автономна характеристика особи, її центральний компонент, що формується при активній участі самої особи і відображає своєрідність її внутрішнього світу [2].

Т.Я. Шибутані говорить про самооцінку так: «Якщо особистість – це організація цінностей, то ядром такої функціональної єдності є самооцінка».

Провідна роль самооцінці відводиться в рамках дослідження проблеми самосвідомості: вона характеризується як стрижень цього процесу, показник індивідуального рівня її розвитку, її особистісний аспект, органічно включений у процес самопізнання. Із самооцінкою пов'язують оцінні функції самопізнання, що розкриваються як емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе, як специфіка розуміння нею самої себе [6].

Б.Г. Ананьєв висловив думку, що самооцінка є найбільш складним і багатограним компонентом самосвідомості (складний процес опосередкованого пізнання себе, розгорнутий у часі, пов'язаний із рухом від одиничних, ситуативних образів через інтеграцію подібних ситуативних образів у цілісне утворення – поняття власного «Я»), прямою оцінкою іншими людьми, що беруть участь у розвитку особистості [1].

О.М. Леонтьєв пропонує осмислити самооцінку через категорію «почуття» як стійке емоційне відношення, що має виражений предметний характер, який є результатом специфічного узагальнення емоцій [4].

Самооцінку розглядають і як елемент самовідношення, разом із самоповагою, самосимпатією й самосприйняттям [3].

Самооцінка – підструктура особистості, яка дозволяє з позиції власного розуміння критично оцінити свої дії, вчинки, ставлення, емоційний стан [5]. Від самооцінки залежать взаємовідносини людей, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Вона впливає на ефективність діяльності та подальший розвиток особистості

Досить часто поняття самооцінки пов'язують із поняттям Я-концепції. Але все ж таки, зважаючи на очевидну близькість, психологічні поняття самооцінки і Я-концепції мають відмінності. Я-концепція – це, швидше, набір описових, ніж оцінних уявлень про себе. Хоча, звичайно, та чи інша частина Я-концепції може бути забарвлена позитивно або негативно. Поняття самооцінки, навпаки, безпосередньо пов'язане з тим, як людина оцінює свої власні якості. Самооцінка – оцінка особою самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. При цьому одні й ті ж якості можуть розумітися однією людиною в позитивному плані (і тоді вони підвищують самооцінку), а іншою – в негативному (і тоді вони її, природно, знижують). У цілому, поняття Я-концепції ширше за поняття «самооцінка». Професійна самооцінка може бути розглянута як найважливіший елемент у структурі професійної Я-концепції особистості.

Самооцінка належить до центральних властивостей особистості, її ядра, значною мірою визначаючи соціальну адаптацію особи й будучи регулятором її по-

ведінки й діяльності. При цьому слід розуміти, що саме її формування відбувається у процесі діяльності й міжособової взаємодії.

У процесі формування самооцінки виділяють три основні складові.

Перша складова формування самооцінки студента пов'язана з змістом оцінної діяльності педагога, яка виступає основою формування самооцінки студентів за умови позитивного ставлення педагога до студента.

Другою складовою процесу формування самооцінки є розвиток у студента умінь дати собі змістовну характеристику, самостійно регулювати свою навчальну діяльність. Основу для такої оцінної діяльності студента створюють організація його самостійної розумової і практичної роботи, активізація розумових процесів, розвиток аналітичного та критичного мислення.

Третя складова процедури формування самооцінки – це робота, спрямована на формування у студента навичок самоконтролю, реалістичного рівня поставлених до себе вимог.

Виділяють такі аспекти самооцінки: операційно-діяльнісний і особистісний. Перший пов'язаний з оцінюванням себе як суб'єкта діяльності й виражається в оцінці свого професійно-педагогічного рівня (сформованості умінь і навиків) і рівня компетентності (системи знань). Другий аспект виражається в оцінці своїх особистісних якостей у зв'язку з ідеалом образу «Я-професіональний». Самооцінка не обов'язково повинна бути узгоджена в цих двох аспектах. Така розбіжність впливає на професійну адаптацію, професійну успішність і професійний розвиток.

У структурі професійної самооцінки доцільно також виділити самооцінку результату й самооцінку потенціалу [7].

Самооцінка результату пов'язана з оцінкою досягнутого й відображає задоволення чи незадоволення досягненнями.

Самооцінка потенціалу пов'язана з оцінкою своїх професійних можливостей і відображає віру в себе та упевненість у своїх силах. Низька самооцінка результату не обов'язково говорить про «комплекс професійної неповноцінності». Навпаки, вона, у поєднанні з високою самооцінкою потенціалу, є фактором професійного саморозвитку. Указане співвідношення лежить в основі позитивної мотивації саморозвитку й корелює із соціальним і професійним успіхом особистості, у тому числі і в педагогічній діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, виходячи з вищесказаного, можна зробити такі висновки:

- від здатності вчителя до самоаналізу й самооцінки діяльності залежить ріст його педагогічної майстерності, ставлення до критики на свою адресу, вимогливість у своїй роботі;
- невід'ємною складовою й запорукою вдалої самоорганізації навчальної і педагогічної діяльності студентів виступає сформована в них адекватна самооцінка;
- формування умінь самооцінки потребує запровадження спеціальних заходів, зорієнтованих на сприяння становленню студентів як суб'єктів навчальної діяльності, на розвиток їх активності та усього комплексу рефлексивно-проектувальних умінь;
- самооцінка, у загальному розумінні, – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей;
- професійно-педагогічна самооцінка як вид та складова загальної самооцінки особистості являє собою оцінку своїх власних практичних і теоретичних знань та вмінь, відповідність їх певному еталону, усвідомлення рівня своїх досягнень серед інших суб'єктів навчального процесу.

Перспективи дослідження питання самооцінки полягають у більш широкому розкритті цього поняття з педагогічної точки зору, а також у дослідженні питань, пов'язаних із формуванням самооцінних умінь, які виступають невід'ємною складовою підготовки майбутніх вчителів.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. Психология педагогической оценки / Б. Г. Ананьев // *Избранные психологические труды*. – М. : Педагогика, 1982. Т.2.
2. Бернс Р. Я-концепция и Я-образы. Самосознание и защитные механизмы личности / Р. Бернс. – Самара : Изд. Дом «Бахрах», 2003. – 656 с.
3. Головей Л. А., Рыбалко Е. Ф. Практикум по возрастной психологии. / Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – СПб. : Речь, 2001г. – 688 с.
4. Деятельность. Сознание. Личность / сост. Леонтьев А.Н. – М., 1975 г. – 304 с.
5. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 5-е видання, доповнене і перероблене / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2007. – 656 с.
6. Мотков О. И. Психология самопознания личности: практическое пособие / О. И. Мотков. – М. : Педагогика, 1993. – 93 с.
7. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб. : Питер, 2000. – 432 с.

A.V. Mamon

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Полтава

САМООЦЕНКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ УЧИТЕЛЯ: АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ, СТРУКТУРЫ И ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ

В статье проанализированы разные подходы к изучению понятия самооценки, выделены определения самооценки и профессионально-педагогической самооценки, рассмотрены аспекты и структура самооценки, а также составляющие процесса формирования самооценки.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, самоорганизация, самооценка, профессионально-педагогическая самооценка, аспекты и структура самооценки.

A.V. Mamon

Poltava Korolenko national pedagogical university, Poltava

SELF-EVALUATION IN TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT: ANALYSIS OF THE CONCEPT, STRUCTURE AND PROCESS OF FORMING

Different approaches to understanding the concept of self-evaluation are singled out; the definitions of self-evaluation and professional and pedagogical self-assessment are considered; the structure, aspects and components of the process of formation of self-evaluation are figured out.

Key words: pedagogical mastership, self-evaluation, self-management, professional pedagogical self-assessment, aspects and structure of self-evaluation.